

58 VUOTTA VAPAAEHTOISTA MAANPUOLUSTUSTYÖTÄ

MAANPUOLUSTAJA

Maanpuolustuskiltojen jäsenlehti • 2/2021

Kaatuneiden huollon suomalainen malli: **Omaisten ja aseveljien vahvasta tahdosta syntyivät sankarihautausmaat**

Sotaväen vanha eurooppalainen käytäntö on ollut, että kaatuneet haudataan kenttähautoihin taistelupaikkojen lähelle. Tämä on monille tuttua maailmansotien aikaisista laajoista ja hyvin hoidetuista sotilashautausmaista Keski-Euroopassa. Myös Suomen puolustusvoimilla oli talvisodan alkaessa sama käytäntö virallisena pääsääntönä. Sääntö kohtasi kuitenkin heti sodan alettua voimakasta vastustusta.

Sotilaiden oma tahto, veljeä ei jätetä – kaatuneenakaan -yhteishenki ja omaisten tahto olivat vahvat: kaatuneet on evakuoitava kotiseudulle haudattaviksi. Sotilaiden omatoimisuus tuki tahdon toteuttamista, aseveljet hakivat kaatuneita jopa oman henkensä uhalla vihollisen tulen alta.

Puolustusministeriöltä tulikin jo syksyllä 1939 rintakkaisohje, että noudatetaan valkoisella armeijalla vapaussodan aikana käytössä ollutta käytäntöä kaatuneiden hautaamisesta kotipaikkakunnalleen. Päämaja seurasi esimerkkiä, ja 16.12.1939 tuli lupa kaatuneiden evakuointiin kotiseudulle. Kaatuneiden huollosta muodostettiin 24.1.1940 annetulla käskyllä oma, sotilaspappien johtama huoltolajinsa. Kaatuneiden evakuointia ja kotiseudulle siirtämistä koordinoivat eri rintamasuunnille perustetut kaatuneiden evakuoimiskeskukset (KEK). Hautaustoimesta vastaavat seurakunnat järjestivät kaatuneiden haudat hautausmaidensa omiksi kokonaisuuksiksi. Maahamme syntyi 630 sankarihautausmaan verkosto.

Itsenäisen Suomen käymien sotien uhrin

Suomi on käynyt runsaan sadan vuoden mittaisen itsenäisyytensä aikana neljä sotaa. Kolme viimeisintä muodostavat kiinteän jatkumon, mutta ne tunnetaan myös omilla erillisillä nimillään. Sotien taistelut ja niiden jälkiseuraamukset saivat aikaan kaikkiaan noin

■ Haavoittuneita sotilaita kuljettava juna lähdössä Viipurista sotasairaalaan joulukuussa 1939.

 SA-Kuva

127 500 kuolonuhria. Lisäksi kolmessa viimeisessä sodassa noin 4 000 siviilihenkilöä menetti henkensä. Vapaus/kansalaissodassa 1918 sotilas- ja siviiliuhrien erottaminen on usein vaikeaa, tämän sodan osalta luvut ovatkin uhrien kokonaismääriä. Uhrien määrät hieman vaihtelevat eri lähteissä, mutta menetysten suuruusluokasta ne antavat hyvän kuvan.

Sodassa 27.1.–16.5.1918 kuolleita tai kadonneita oli kaikkiaan 35 000, joista hallituksen joukkojen (valkoisen armeijan) osuus oli 5 000 ja punakaartien 26 000 henkeä. Kuolleista punakaartilaisista suurin osa menehtyi sodan jälkeen vankileireillä ja teloituksissa. Muita kuolleita, joiden osalta ei ole tietoa kuulumisesta sodan eri osapuoliin, oli 4 000.

Talvisodassa 30.11.1939–13.3.1940 kaatui tai julistettiin kadonneeksi 27 000 sotilasta, haavoittuneita oli 44 000. Jatkosota 25.6.1941–8.9.1944 vaati 63 000 kuolonuhria kaatuneina ja kadonneina, haavoittuneita oli 158 000. Lapin sodan 15.9.1944–

25.4.1945 kuolonuhrien lukumäärä oli 1 000, lisäksi 3 000 sotilasta haavoitui. Sodissa 1939–1945 kaatuneita tai kadonneita oli siten yhteensä 91 000 ja haavoittuneita 205 000. Siviiliuhrien määrä 4 000 suhteutettuna sekä maamme väestömäärään että taistelussa kaatuneisiin on eurooppalaisessa mittakaavassa poikkeuksellisen pieni.

Vuosien 1939–1945 sotiin osallistui rintamaolosuhteissa kaikkiaan noin 600 000 miestä ja 100 000 naista. Sotilasta noin joka seitsemäs menehtyi ja joka kolmas vammautui. Sotaleskiä tuli 30 000 ja sotaorpoja 50 000.

Kaatuneiden huolto

Vuoden 1918 sota

Vuoden 1918 sodassa taistelussa kaatuneiden ja muiden henkensä menettäneiden huolto oli pitkälle järjestäytymätöntä ja ad hoc -periaatteella toteutettua. Hallituksen joukkojen osalta kaatuneitten hautaaminen oli aluksi omaisten tehtävänä, mutta sodan edetessä armeija alkoi huo-

lehtia kaatuneitten toimittamisesta heidän kotiseudulleen. Suuremmilla paikkakunnilla kaatuneet haudattiin erillisiin sankarihautoihin. Hautajaiset olivat tällöin yleensä sotilaallisia, erittäin isänmaallisia ja juhlavia tilaisuuksia.

Punakaartijohdon tavoitteena oli haudata kaatuneet aluksi väliaikaisiin kenttähautoihin, joista ne myöhemmin toimitettaisiin yhteiseen vankileireilleen muistoyhteishautaan. Omaiset kuitenkin halusivat vainajat kotipaikkakunnalleen, vaikka haudat jouduttiin useimmiten sijoittamaan kirkkomaan ulkopuolelle ”siunaamattomaan maahan”. Teloitetut tai vankileireillä kuolleet haudattiin yleensä kuolinpaikoilla oleviin yhteishautoihin. Tällaisten hautojen olemassaoloon ja sijaintiin liittyy edelleen paljon epävarmuuksia.

Vuosien 1939–1945 sodat

Puolustusvoimat joutui alussa kuvattulla tavalla muuttamaan sodan alkaessa voimassa ollut kaatuneitten

YLE/PETRI KIVIMÄKI

Vuosien 1939–1945 sotien sankari- hautausmaita on kaikkiaan noin 630.

■ Vasen sivu: Luovutetulta alueelta löydettyjä tunte-mattomaksi jääneitä sankarivainajia siunataan haudan lepoon Lappeenrannassa 19.5.2019.

■ Viereinen kuva: Sodan 1918 sankarihautausmaa Vaasan vanhalla hautausmaalla muistolaattoineen.

huollon pääsääntöään. Vainajat toimitettiin aina kun suinkin oli mahdollista kotipaikkakunnalleen haudattaviksi sinne perustettuihin sankarihautausmaihin.

Evakuoinnin käytännön toteutuksessa esiintyi monesti suuria hankaluuksia. Erityisen vaikeita olivat suuria miestappioita aiheuttaneet talvisodan alku ja sodan lopun ratkaisutaistelut sekä jatkosodan hyökkäysvaihe 1941 ja perääntymisvaihe 1944. Kaatuneita oli runsaasti, ja varsinkin perääntymisvaiheessa kaatuneita jäi väkisin vihollisen alueelle. Pahoin vaurioituneet kaatuneiden ruumiit muun muassa haju- ja valumahaittoineen olivat pitkien kuljetusten kannalta ongelmallisia. Talven pakkaset ja kesän helteet toivat lisävaikeuksia. Vainajat sijoitettiin rintamalla puuarkkuihin, ja kuljetukset junalla kotiseudulle hoidettiin pääosin rautateitse. Väliaikaisia kenttä- ja muita tilapäishautoja jouduttiin käyttämään erityisesti kesällä 1944. Luovutettaville alueille haudatut kaatuneet muodos-

tivat oman ongelmakokonaisuutensa. Näistä sankarivainajista huomattava osa päätettiin haudata sodan päätyttyä loka-marraskuussa 1944 Lappeenrantaan, Luumäelle ja Joensuuhun perustettuihin hautausmaihin.

Sankarihaudat

Seurakunnat varasivat kaatuneille omat hauta-alueet, sankarihautausmaat. Vuosien 1939–1945 sotien sankarihautausmaita on kaikkiaan noin 630. Osa näistä sisältää myös sodassa 1918 kaatuneet. Tämä on tyypillistä erityisesti Pohjanmaan maakunnissa. Isommilla paikkakunnilla on erillisiä vuoden 1918 sankarihautausmaita tai -alueita. Lisäksi on seitsemän kenttähautausmaata luovutetuilla alueilla. Seurakunnat huolehtivat hautojen hoidosta. Hauta-alueet ovat usein, erityisesti pienemmillä paikkakunnilla, kirkon kupeessa. Silloinkin, kun varsinainen hautausmaa on etäämpänä kirkosta. Sankarihautausmaalla on yleensä kaatuneille pystytetty yhteinen muistomerkki, tavallisimmin patsas.

Vapaussodan päättymisen muistopäivästä ja puolustusvoimain lippujuhlapäivästä 16.5. tuli sotien jälkeen marsalkka **Mannerheimin** aloitteesta toukokuun kolmantena sunnuntaina vietettävä kaatuneiden muistopäivä ja virallinen liputuspäivä. Liputus toteutettiin alkuvuosina osan päivästä suruliputuksena. Lippujuhlapäivä siirtyi vietettäväksi Mannerheimin syntymäpäivänä 4.6. Kunnat, seurakunnat, Puolustusvoimat, sotaveteraanit ja -invalidit sekä eri järjestöt tekevät muistopäivänä kunniakäyntejä sankarihaudoilla. Jouluaattona maanpuolustusjärjestöt järjestävät monilla sankarihautausmailla kunniavartiot.

Kaatuneiden kotiin tuonti jatkuu

Talvi- ja jatkosodan sota-alueille jäi ponnisteluista huolimatta yli 10 000 sotilasta, joiden lopullisesta kohtalosta ei ollut varmuutta. Suomen ja Venäjän valtioiden välinen sopimus on vuodesta 1992 alkaen mahdollistanut myös luovutetuille alueille ulottuvan suomalaisten sotilaiden jäänteiden et-

■ Kaatunutta sotilasta ollaan lähettämässä puuarkussa kotikuntaansa Kollaan Loimolassa 20.7.1941.

sinnät. Työtä koordinoiva Sotavainajien muiston vaalimisyhdistys ry on järjestänyt rajojen taakse kentälle jääneiden etsintöjä. Noin 2 000 vainajan jäännökset on toistaiseksi löydetty. Näistä lähes 400 on voitu tunnistaa. Tunnistetut on saatettu kotiseurakuntiinsa haudan lepoon. Tuntemattomiksi jääneet vainajat on haudattu pääasiallisesti Lappeenrannan ja pieni osa Joensuun, Kajaanin ja Helsingin Hietaniemen sankarihautausmaihin.

Tuntemattomaksi jääneiden vainajien hautajaiset järjestetään yleensä virallisina yhteishautauksina, joissa Puolustusvoimat on vahvasti mukana. Esimerkiksi vuonna 2019 järjestettiin Lappeenrannassa kaatuneiden muistopäivänä 50 sankarivainajan juhlava yhteishautausilaisuus. Kenttäpiispa **Pekka Särkiön** johtama seitsemän papin ryhmä siunasi vainajien jäänteet haudan lepoon, ja neljän kadetin ryhmä laski arkut yhteiseen sankarihautaan. Haudalle laskettiin Puolustusvoimien, Lappeenrannan kaupungin ja seurakuntien sekä luokusten yhteisöjen seppeleet.

Vaasassa saatiin kokea heinäkuuisena lauantaina 31.7.2021 myöhäinen

sankarihautaus. Kirvussa Karjalannaksella vuonna 1922 syntynyt, mutta vuonna 1934 Vaasaan oppikoulua varten vanhimman sisarensa **Aira Kivisen** perheeseen muuttanut vänrikiksi edennyt **Esko Paavilainen** kaatui Viipurin maalaiskunnan Karisalmella 21.6.1944 käydyissä taisteluissa. Kiivaiden vetäytymistaisteluiden johdosta hänen ruumistaan ei kuitenkaan pystytty löytämään ja evakuoimaan hänen ja hänen perheensä uudelle kotipaikkakunnalle Vaasaan. Paavilainen siunattiin poissaolevana, ja hänelle varattiin hautapaikka muistokivineen syksyllä 1944 Vaasan vanhan hautausmaan sankarihauta-alueelle. Etsintöjen tuloksena Paavilaisen jäännökset tuntolevyineen löydettiin syksyllä 2019 ja pystyttiin DNA-analyysillä keväällä 2021 tunnistamaan, joten 77 vuotta tyhjänä ollut hauta sai nyt sille tarkoitetun sisällön.

Sankarivainaja Esko Paavilainen saatettiin kotiseurakunnan mulleihin juhlin menoin. Omaisten sekä sotaveteraanien, Pohjanmaan aluetuimiston, Vaasan suomalaisen seurakunnan ja partiolippukunta Metsäveikkojen edustajien saattokulkue

johdatti arkun Pohjanmaan Maanpuolustussoittokunnan esittämän *Narvan marssin* tahdissa avatun haudan äärelle. Sankarivainajan maahan kätkemisen toimitti vainajan sukulainen kenttärövasti evp. **Kari Paavilainen**. Kenttärövastin puheen, hautajaisille tyypillisen hengellisen ohjelman ja musiikin sekä arkun hautaan laskemisen jälkeen hautakummulle laskettiin omaisten, Puolustusvoimien, sotaveteraanien ja -invalidien, seurakunnan sekä partiolaisten seppeleet ja kukkalaitteet. Vaikuttava tilaisuus päättyi kapteeni **Sami Salmivuoren** johtaman Pohjanmaan Maanpuolustussoittokunnan esittämään sotavuosina sankarivainajien hautajaisissa tutuksi tulleeseen **Heikki Klemetin Oikallis Suomenmaa** -sävelmään.

Hanke sankarihautausmaiden varustamiseksi muisto- ja tietolaatoin

Kaatuneitten Muistosäätiön valtakunnallinen hanke

Kaatuneiden Muistosäätiö käynnisti vuonna 2020 erityisen sankarihautausmaiden muisto- ja tietolaattahankkeen. Säätiö lähetti kaikille maamme seurakunnille kirjeen, jossa vedottiin seurakuntiin sankarihautausmaiden haltijoina, että helposti saatavilla olevaa tietoa sankarihautausmaista lisättäisiin varustamalla ne valtakunnallisesti yhdenmukaisin tietolaatoin. Kaatuneiden Muistosäätiö on havainnut, että tietämys sankarihautausmaiden perustamisesta ja niillä olevista muistomerkeistä on vähentynyt.

Sankarihautausmaiden perustaminen oli mittava hanke sodanjälkeisenä aikana. Sankarihautausmailla on erittäin suuri historiallinen ja kulttuurillinen merkitys yhteiskunnassamme, mitä ei enää nykyisin aina tiedosteta. Suomalainen kaatuneiden huollon malli, jonka mukaan kaatuneet haudattiin kotikuntiinsa perustettuihin sankarihautausmaihin, on kansainvälisesti varsin ainutlaatuinen. Lisäksi sankarihautausmaille on sijoitettuna merkittävä määrä kiven- ja kuvanveistotaidetta.

■ Paimion sankarihautausmaan muistomerkki Rukoileva sotilas ”Isänmaan edestä 1939–1944”, Aarre Aaltonen 1946. Vasemmassa reunassa kirjoittajan isän Viljo Virtasen hautalaatta, äidille myönnetty VR:n sururisti sekä kirjoittajan sotaorpotunnus.

Säätiön tavoitteena on, että tietolaatat toteutettaisiin valtakunnallisesti yhtenäisesti. Tietolaatasta tulisi käydä ilmi hautausmaan nykyinen nimi, sankarihautausmaan suunnitelleen arkkitehdin nimi, suunnittelu- ja käyttöönottovuosi, sankarihautojen lukumäärä sekä haudalla olevan muistomerkin ja sen tekijän nimi sekä muistomerkin pystytysvuosi. Tietolaatalla olisi Kaatuneiden Muistosäätiön mukaan suuri henkinen ja kulttuurinen merkitys omaisten ja muiden hautausmaalla kulkijoiden halutessa osoittaa arvostustaan sankarivainajille heidän viimeisillä leposijoillaan. Yhtenäisen toteutuksen saavuttamiseksi säätiö on yhdessä lahtelaisen valimo M. J. Paasikivi Oy:n kanssa suunnitellut toteutuksille mallilaatat.

Toteutus Vaasassa

maanpuolustusjärjestöjen toimesta

Kun tieto Kaatuneiden Muistosäätiön hankkeesta saavutti maanpuolustustyön perinnettä vaalivat aktiivit Vaasassa, siihen suhtauduttiin suurella innostuksella ja toivottiin sen pikaisista toteutumista aikana, jolloin sotaveteraaneja – kaatuneitten taistelijoiden

aseveljiä – on vielä muutama tuhat jäljellä. Pieni selvitystyö kuitenkin osoitti, että seurakunnat eivät olleet kevääseen mennessä merkittävästi tarttuneet Muistosäätiön aloitteeseen.

Maanpuolustukseen liittyvää perinnettä yhteistyössä pitkään toteuttaneet Österbottens Försvargille – Pohjanmaan Maanpuolustuskielto rf ja Vaasan Reserviupseeriipiiri – Vasa Reservofficersdistrikt ry päättivät ryhtyä vauhdittamaan hanketta Vaasassa. Ne tekivät Vaasan yhteiselle seurakuntaneuvostolle aloitteen, jossa ne sitoutuivat seurakunnilta luvan saadessaan hankkimaan Vaasan kolmelle sankarihautausmaalle (sotien 1939–1944 sankarihautat ja sodan 1918 sankarihautat Vaasan vanhalla hautausmaalla sekä sotien 1939–1944 ja 1918 yhteinen Sankarihautausmaa Vähänkyrön kirkkomaalla) muisto- ja tietolaatat Kaatuneiden Muistosäätiön valtakunnallisten linjausten mukaisesti. Seurakuntaneuvosto hyväksyi hankkeen toteuttamisen.

Käytännön toteutus varmistui, kun Bröderna Gröndahls Stiftelse – Veljekset Gröndahlin Säätiö sr ja Maanpuolustuskiltojen liitto ry ottivat

laattojen hankintakustannukset rahoitettavakseen. Muistolaattojen paikalleen asennuksesta huolehtivat seurakuntien hautaustoimet osana hautausmaiden kevätkunnostusta. Hankkeen käynnistyttyä sen toteuttajatahot saavutti ilahduttava tieto, että Lapuan hiippakunnan tuomiokapituli on suositellut hiippakuntansa seurakuntia toimimaan Kaatuneitten Muistosäätiön aloitteen mukaisesti. Toivottavasti Vaasan esimerkki osaltaan kannustaa tähän.

Hankkeen toteuttajatahot uskovat, että muistolaatat lisäävät osaltaan tietoisuutta maamme kohtalonvuosista sekä niistä sankareista, jotka uhrauksillaan vaikuttivat ratkaisevasti maamme ja kansamme selviytymiseen näistä koettelemuksista. Laatat ovat osaltaan turvaamassa tietoisuuden säilymistä ja siirtymistä yhä uusille tuleville sukupolville. Vetoamme samalla kaikkiin perinnettä tekeviin maanpuolustusjärjestöihin, että ne tukisivat Kaatuneiden Muistosäätiön hienoa aloitetta osallistumalla muistolaattojen hankintoihin yhteistyössä seurakuntien kanssa.